

Rozważania zawarte w rozdziałach VII-X zostały oparte na przesłankach zaczerpniętych ze współczesnej wiedzy psychologicznej oraz analizy orzeczeń trybunałów kościelnych w sprawach o nieważność małżeństwa. Zmierzają one do wyjaśnienia przyczyn niezdolności do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (rozdział VII), jak również pewnych ustaleń dotyczących interpretacji nowych tytułów nieważności małżeństwa, określonych w kan. 1095 Kodeksu Prawa Kanonicznego Kościoła łacińskiego i w kan. 1051 Kodeksu Kanonów Kościołów Wschodnich, opartych na analizie orzeczeń Najwyższego Trybunału Roty Rzymskiej oraz niektórych trybunałów kościelnych w Polsce.

W ostatnim rozdziale (XI) Autor przedstawia rozważania na temat bardzo delikatnej problematyki uzasadnienia obowiązków małżeńskich oraz przyczyn nieważności małżeństwa w prawie naturalnym oraz we współczesnych uwarunkowaniach kulturowych.

Do istotnych wartości poznawczych prezentowanej pracy należy także zamieszczona w niej bogata bibliografia, obejmująca obszerny i wyczerpujący zestaw pozycji źródłowych i literatury przedmiotu – zarówno publikacji polskich jak i zagranicznych (s. 497-536).

Podsumowując powyższą charakterystykę najnowszej publikacji książkowej ks. prof. R. Sztymilera, ośmielam się stwierdzić, że jest to pierwsze w literaturze polskiej tak wielopłaszczyznowe opracowanie problematyki istotnych celów małżeństwa, mające charakter monografii naukowej. Jednocześnie rozważania w niej zawarte mogą spełnić także funkcje poznawcze o znaczeniu praktycznym dla wszystkich zainteresowanych problematyką małżeństwa i rodziny, a zwłaszcza dla wychowawców, duszpasterzy i sędziów nie tylko trybunałów kościelnych.

Józef Krukowski

Tito Antonio L ó p e z A p a r i c i o, *Iglesia, Estado y Bien Comun. El polemico artículo 3 de la Constitución Política del Estado boliviano*, Santa Cruz 1995, ss. XII, 229, nłb. 1*.

Autor publikacji – Tito Antonio López Aparicio – ma 30 lat i jest adwokatem, absolwentem UAGRM (Universidad Autónoma Gabriel Rene Moreno). Już w czasie studiów wykazywał zainteresowanie stosunkami Kościoła i państwa w Boliwii. W celu uzyskania stopnia licencjata prawa, nauk społecznych i politycznych przedstawił rozprawę *Relaciones entre la Iglesia y el Estado boliviano*, która stała się podstawą dla prezentowanej książki.

* Recenzję złożono do druku w 1996 r.

Pozycja składa się z ośmiu rozdziałów, poprzedzonych notą napisaną przez abpa Santa Cruz Julio Cemazas Sesa, wstępem Blanki N. Perez Mercado, dyrektora SEAPAS (Secretariado Arquidiocesano de Pastoral Social), w którego prace był zaangażowany T. A. López Aparicio już od 1985 r., oraz odautorskim wprowadzeniem (s. 1-5). Zamyka ją bibliografia (s. 201-206), w której nie wyodrębniono jednak źródeł i literatury przedmiotu, oraz 7 aneksów, w których przedstawiono kolejno strukturę Kościoła katolickiego w Boliwii (s. 210), mapę archidiecezji Santa Cruz (s. 211), najbardziej znaczące encykliki papieskie z ostatnich 120 lat, poświęcone sprawom społecznym (s. 212), korespondencję i umowy między Stolicą Apostolską i rządem Boliwii (s. 213-217) oraz Konferencją Episkopatu tego kraju i rządem (s. 218-227).

W rozdziale pierwszym (s. 7-30) zostały zaprezentowane znane teorie na temat państwa i religii, w tym władzy państwa – ekonomicznej i politycznej. Rozdział drugi poświęcono Kościołowi katolickiemu, przedstawionemu w kontekście pięciu wieków jego obecności w Ameryce Łacińskiej – najpierw w epoce kolonialnej, a następnie w Republice (od 1825 r.), po pierwszym konkordacie z 1851 r. oraz w światłach Soboru Watykańskiego II i Konferencji Generalnych Episkopatu Ameryki Łacińskiej (od pierwszej w 1955 r. w Río de Janerio po czwartą w 1992 r. w Santo Domingo).

Po zaprezentowaniu dwóch podmiotów Autor dokonał historycznej analizy ich stosunków (rozdział III, s. 65-88). Większa część rozdziału (par. 1-3) jest poświęcona ogólnym sprawom tych relacji, m.in. systemom stosunków, zaś relacje państwo–Kościół katolicki w Boliwii (1825-1995) zostały przedstawione zaledwie na 10 stronach (par. 4), przy zastosowaniu następującej periodyzacji: kryzys niepodległości i trud rekonstrukcji (1825-1880), okres liberalizmu (1880-1925), okres kryzysu (1925-1962), okres braku bezpieczeństwa i autentyczności (1962-1985), okres odbudowy – neoliberalizmu (1985-1995).

Miejsce Kościoła katolickiego w systemie prawnym Boliwii przedstawione zostało w czwartym rozdziale. W pierwszym jego paragrafie poznajemy zapisy dotyczące religii i Kościoła katolickiego poczynwszy od pierwszej Konstytucji z 1826 r., później szesnastokrotnie nowelizowanej, ostatnio 6 lutego 1995 r. Ta ostatnia nowelizacja nie dotyczyła interesującego Autora art. 3, który zachowano w brzmieniu z 1967 r.: „Państwo uznaje i popiera religię katolicką, apostolską i rzymską. Gwarantuje wolność praktyk publicznych wszystkim kultom (religiom). Stosunki z Kościołem katolickim są regulowane za pomocą konkordatów i porozumień między Państwem boliwijskim i Stolicą Świętą”.

W historii konstytucji boliwijskich zapisy traktujące o Kościele i religii były nowelizowane 11 razy. Do 1871 r. zakazane było uprawianie kultu publicznie innym religiom niż „katolicka, apostolska i rzymska”, z wyłączeniem terenów zależnych. Konstytucyjną gwarancję wolności tegoż kultu w całym państwie inne wyznania i religie otrzymały w 1930 r. Konkordatowy tryb układania stosunków został zapisany w Konstytucji z 1961 r. Jednakże już wcześniej, bo w 1849 r., były podjęte

negocjacje do zawarcia tego typu umowy bilateralnej na podstawie art. 72, p. 21 Konstytucji z 1831 r., dającego prezydentowi prawo zawierania konkordatów (porozumień) według instrukcji Kongresu. Podpisany 29 maja 1851 r. konkordat między Stolicą Apostolską i Republiką Boliwii nigdy nie został ratyfikowany przez Zgromadzenie Narodowe (par. 3).

Z prawa obowiązującego doniosłe znaczenie mają: *Solenna konwencja między Stolicą Apostolską i Republiką Boliwii w sprawie prowadzenia działalności misyjnej* (1957), *Uroczysty Układ [...] w sprawie asystencji religijnej w Siłach Zbrojnych i Policji Narodowej* (1958), uzupełniająca *Umowa między Nuncjaturą Apostolską i Ministerstwem Spraw Zagranicznych i Kultu* (1989) wraz z klauzulami rządowymi z 3 sierpnia 1993 r. (par. 3).

Paragraf 4 rozdziału czwartego zawiera analizę umów między Konferencją Episkopatu i Rządem. Dotyczą dwóch obszarów – edukacji i opieki zdrowotnej. Pierwsza umowa w sprawie edukacji została podpisana 8 marca 1979 r., kolejna – 13 grudnia 1994 r. Poza systemem szkół katolickich prywatnych państwo angażuje osoby prawne kościelne (głównie zgromadzenia zakonne) do prowadzenia szkół państwowych, dla poprawy poziomu ich organizacji i zarządzania nimi.

W 1982 r. Kościół katolicki w Boliwii posiadał ok. 30 procent jednostek służby zdrowia i opieki społecznej, które zorganizowano wykorzystując własne środki i kościelną pomoc międzynarodową. Dla lepszego włączenia ich w system opieki państwowej 2 sierpnia 1985 r. zawarto porozumienie między Ministrem Spraw Socjalnych i Opieki Zdrowotnej oraz Konferencją Episkopatu.

Prezentacji i analizie art. 3 Konstytucji w obowiązującym brzmieniu z 1967 r. poświęcono piąty rozdział rozprawy. T. A. López Aparicio wyróżnił w treści konstytucyjnego zapisu 5 części: a) uznanie, b) popieranie religii katolickiej, c) gwarancja wolności kultu publicznego innych religii, d) sposób układania stosunków między państwem i Kościołem katolickim, e) zasady tych układów. Źródłem dla tych ostatnich mają być dokumenty międzynarodowe: Amerykańska Deklaracja Praw Człowieka i Obywatela (2 V 1948) – art. 3; Międzynarodowa Deklaracja Praw Człowieka (10 XII 1948) – art. 18 i Amerykańska Konwencja Praw Człowieka (Pakt z San José de Costa Rica, 22 XI 1969) oraz inne przepisy obowiązującej Konstytucji Politycznej Boliwii: art. 28 w sprawie dóbr materialnych; art. 182 gwarantujący wolność nauczania religijnego; art. 191 zaliczający do dóbr narodowych budowle i obiekty zabytkowe, w tym kościelne, a wreszcie normy prawa pozytywnego, zawarte m.in. w CC (Código Civil – art. 52) i CEB (Código de la Educación Boliviana – art. 4).

W toczących się debatach nad zmianą ustawy zasadniczej postuluje się trzy rozwiązania:

- 1) Wykreślenie z tekstu art. 3 słowa „sostiene” (popiera);
- 2) Nadanie mu brzmienia: „Państwo gwarantuje i ochrania praktyki publiczne wszystkich kultów religijnych, jeśli tylko nie sprzeciwiają się prawu Republiki”;

3) Poświęcenie w Konstytucji specjalnego miejsca zagadnieniom religii. W art. 135 proponuje się zapisy:

a) państwo gwarantuje prawo do wyznawania i praktykowania religii, stosownie do art. 12 c (prawa osoby);

b) religia katolicka jest historyczną i kulturalną częścią życia, a Kościół katolicki jest osobą prawa publicznego; szczegółowe zasady współpracy regulują konkordaty i konwencje między Stolicą Apostolską i rządem;

c) osobowość prawną innych kościołów i instytucji religijnych uznaje się według prawa;

d) gwarantuje się wolność nauczania (kształcenia) religijnego.

Zaangażowanie Kościoła katolickiego w Boliwii w zakresie życia społecznego poznać możemy na podstawie rozdziału szóstego. W par. 1 tego rozdziału zamieszczono kościelną ocenę rzeczywistości boliwijskiej w aspekcie ekonomicznym, politycznym, społeczno-kulturalnym i religijnym. Właściwej ocenie tej rzeczywistości, jak również ocenie skuteczności kościelnego zaangażowania, ma służyć prezentacja organizacji Kościoła. Jego strukturę i jurysdykcje Autor przedstawił w par. 2. To najślabsza część opracowania. T. A. López Aparicio oparł się na danych zawartych w czasopiśmie (z 1988 r.), zamiast oficjalnych i aktualnych z *Guía Eclesiástica de Bolivia*, przewodnika wydanego przez Konferencję Episkopatu Boliwii w 1994 r. W związku z tym błędnie podaje liczbę jurysdykcji kościelnych (18 zamiast 17) oraz ich składowych (liczba diecezji i wikariatów).

Zdaniem Autora interwencje Kościoła katolickiego w życie Boliwii dotyczą obszaru ubóstwa – w związku z obroną preferencją na rzecz ubogich – oraz konfliktów społecznych, w których Kościół odgrywa rolę mediatora (art. 3).

Akcji społecznej Kościoła mają służyć Sekretariaty Duszpasterstwa Socjalnego utworzone przy poszczególnych jednostkach organizacyjnych Kościoła. T. A. López Aparicio szerzej prezentuje obszary działania (m.in. formacja, promocja, zdrowie) sekretariatu archidiecezjalnego w Santa Cruz, ukazując efekty tych działań danymi liczbowymi. W zakresie zdrowia Kościół tej diecezji w 1990 r. prowadził 24 dzieła, a w 1992 r. już 131 (szpitale, mikroszpitale, przychodnie itp.). Na polu opieki istniały w 1990 r. 33 dzieła (m.in. jadłodajnie, ogniska, centra rehabilitacyjne), które służyły ok. 30 tys. rodzin. W dziedzinie edukacji (do szkoły średniej włącznie) istniało 50 szkół kościelnych, w których pobierało naukę 40 440 uczniów. Według danych z 1994 r. diecezja Santa Cruz, o powierzchni 50 tys. km², jest zamieszkiwana przez niewiele ponad 1 mln mieszkańców.

W zakończeniu (rozd. VII) Autor stwierdza, że Państwo Boliwijskie nie jest ani wyznaniowe, ani ateistyczne. Zapis zaś w art. 3 nie jest jasny, przeważnie faworyzuje bardziej państwo niż Kościół katolicki. Dlatego w propozycjach (rozd. VIII) opowiada się m.in. za zmianą art. 3 w aktualnej Konstytucji, za podpisaniem umowy zasadniczej (o nazwie konkordat lub innej) ze Stolicą Apostolską, za działaniami na rzecz zmiany mentalności zarówno w Kościele, jak i w społeczności cywilnej, odnoszącej się do kwestii wolności religijnej. Ostatni z postulatów dotyczy aplikacji

współczesnych teorii na temat państwa, nauki Soboru Watykańskiego II o wolności religijnej, doktryny społecznej Kościoła w rzeczywistość boliwijską, przy zachowaniu cech i wartości narodowych.

Mimo podnoszonych w trakcie prezentacji książki zarzutów, stosowanie przez Autora innej metodologii, wyraźnego wykroczenia w treści poza tytuł, opracowanie T. A. Lópeza Aparicio może przybliżyć zainteresowanym problematykę prawa wyznaniowego i służyć jako wprowadzenie do poznania stosunków Państwo–Kościół w jednym z krajów Ameryki Łacińskiej.

Wiesław Bar OFMConv